

MAASTRICHT MOLENSTAD

BELEEF DE MAASTRICHTSE MOLENS
Een ontdekkingstocht te voet langs de Jeker

MOLENTOCHT

Molens waren in het oude Maastricht een alledaags gezicht. Ze werden voor van alles gebruikt: om graan te malen voor de bakker en de brouwer, om schors te malen voor de productie van lakens en zelfs om kruit te produceren. Het waren echter geen windmolens, zoals de molens waar Don Quichote tegen vocht.

De molens in Maastricht maakten gebruik van waterkracht: de stroming van de Maas, of van haar zijtak de Jeker, dreef de raderen aan. De molens werden daarom gebouwd naast de rivieren. Er lagen zelfs drijvende molens in de Maas!

In deze leuke en leerzame wandeltocht maakt u kennis met de oude molens van Maastricht. Veel van deze molens hebben de tand des tijds niet doorstaan; op de plekken waar ze lagen, staan nu woonhuizen of andere panden, van andere molens is geen spoor meer te vinden. Slechts uitzonderingen zoals de Bisschopsmolen zijn nog in hun oude glorie te bewonderen. U kunt in dit boekje niet alleen de route maar ook een uitgebreide beschrijving van dit stukje Maastrichtse geschiedenis lezen.

We wensen u veel wandel- en leesplezier!

WANDELTOCHT MAASTRICHTSE MOLENS

- 1 **BISSCHOPSMOLEN**
- 2 **HERTOGSMOLEN**
  - ~ HERTOOGSMOLEN (ACHTER DE MOLEN 5)
  - ~ OUDE GEVEL VAN DE HERTOOGSMOLEN
- 3 **HEKSENHOEK**
  - ~ WEYERSOLIEMOLEN (MOLEN NR. 1)
  - ~ WEYERSMEELMOLEN (MOLEN NR. 2)
  - ~ WEYERSVOLMOLEN (MOLEN NR. 3)
  - ~ WEYERSMEELMOLEN (MOLEN NR. 4)
- 4 **GROTE LOOIERSSTRAAT**
  - ~ DE QUEERN (GROTE LOOIERSSTRAAT 13)
  - ~ ALDEMOLEN (GROTE LOOIERSSTRAAT 15)
- 5 **BONGEMOLEN**
- 6 **CLEMENSHOEK**
  - ~ ONDERSTE NEUSTADMOLEN
  - ~ OVERSTE NEUSTADMOLEN
  - ~ LEEUWENMOLEN/MOLEN VAN CLEMENS
- 7 **DE VIEF KÖP**
- 8 **PESTHUIS**
  - ~ POLVERMOLEN VAN DUYSTERS
  - ~ 'T ANCKER
- 9 **SCHIPMOLENS**

BISSCHOPSMOLEN

De molen werd voor het eerst vermeld in 1092. Verder onderzoek moet uitwijzen of het de oudste draaide watermolen van Nederland betreft. De molen was in die tijd eigendom van Godfried van Bouillon. Deze Godfried beantwoorde de oproep tot de eerste kruistocht van paus Urbanus II. Hij trok met zijn leger naar Jeruzalem om daar de Turken te bevechten.

Uiteraard kostte dit een “Godsvermogen” dat hij bekostigde door zijn bezittingen te verpanden. Hij verpandde de Bisschopsmolen aan het kapittel van de Onze lieve Vrouwe met wat wij heden ten dage erfrecht noemen. Helaas is de kruistocht Godfried fataal geworden. Hij sterft in 1099 te Jeruzalem. Hiermee komt de molen in bezit van het Kapittel. Lange tijd heeft de molen dienst gedaan als armenmolen van St. Nikolaas. In 1342 bouwde men aan de noordkant van het OLV plein de sint Nikolaaskerk. Deze kreeg de functie van parochiekerk en stond op het grondgebied van het kapittel. Bij de bouw van de eerste stenen stadsmuur in 1229 (er was al eerder sprake van een aarden omwalling) kwam de bisschopsmolen binnen de vestingmuren te liggen. In 1291 wordt de molen voor het eerst vermeld als brouwersmolen. Hij komt dan ook in het bezit van het brouwersgilde die hier ook tijdelijk hun luibe (gildenhuis) in hadden, nadat hun eigenlijke gildenhuis in de Witmakersstraat in 1472 onbewoonbaar is geworden. De wederopbouw van het pand aan de Witmakersstraat is te duur dus men kiest ervoor het geld dat men bezit te besteden aan de verfraaiing van de gevel van de Bisschopsmolen. Men brengt dan ook het gildeteken van de brouwers aan.

Inmiddels is na het rampjaar 1577 (Spaanse belegering) waarin een groot deel van het jekerkwartier in de as wordt gelegd, de molen afgebrand. In 1609 (zie de raamdorpels) wordt de huidige molen gebouwd. De Franse revolutie neemt ook bezit van Maastricht. De gilden (23 in aantal) en ambachten worden opgeheven en hun goederen en eigendommen worden in bezit genomen. De molen wordt openbaar verkocht. In 1801 wordt de molen omgebouwd tot graanmolen. In die eerste jaren worden de domeingoederen gekocht door Frans gezinden die als stromannen dienden zodat de bezittingen later doorverkocht konden worden. In 1803 komt de molen in bezit van Familie Lemaire die de molen tot in 1891 in haar bezit houdt. Uit deze tijd zijn veel notities bewaard gebleven, zo kunnen we uit diverse brieven interessante details opmaken over het wel en wee van de molen, de eigenaars en de jeker (en de in die tijd gehanteerde wetgeving). De Franse overheersers eisten de gildenboeken in 1795 op. Om zo een beter beeld van hun bezittingen te krijgen. De brouwers beweerden geen archieven meer te bezitten.

Deze tegenwerking kan de openbare verkoop niet voorkomen. In 1959 kwamen alsnog een aantal stukken boven water, via de schatbewaarder van de Sint Servaas. Bijna alle archieven dateren van na 1577, waarschijnlijk i.v.m. de brand die in het Jekerkwartier gewoed heeft. Na 1891 komt de molen in handen van diverse eigenaren. De laatste beroepsmolenaar was Frans Crijns, die in 1924 ook het nu nog in gebruik zijnde geklonken metalen waterrad liet plaatsen. In 1957 verpand de gemeente de molen aan een locale graanhandelaar die de molen grotendeels als opslag gebruikte en om deze reden diverse machines (buil, oliepers, haverpletter) verwijderde.

Na enige jaren van stilstand besluit de gemeente in 1968 de molen te restaureren. In 1977 bij de restauratie van het Jekerkwartier wordt de molen verplaatst van half boven de Jeker tot naast de Jeker. Voor de toenmalige pachter, bakker Jo Evers moet dit een ontzettende belasting zijn geweest. Terwijl hij in de winkel brood stond te verkopen werden de heipalen door het dak in de grond gestampt!

In de negentien jaren heeft de molen geen echte molen functie gehad, maar diende meer als kunstgalerie. In 2000 besloot de gemeente Maastricht, die inmiddels eigenaar was van de molen, om de molen zijn functie terug te geven. Naar een grondige restauratie werd de molen in 2005

geopend met oude tractoren en met telers, die graan kwamen brengen voor het malen van de graansoort Spelt. Nu wordt er gemalen voor de bierbrouwerij de Gulpener, waar de gemalen Kollenberger Spelt gebruikt word voor de smaak in het witbier “Korenwolf”, langs de molen is een bakkerij gevestigd die echte streekproducten maakt, Alle grondstoffen komen van het Limburgse Land. Iedereen kan deelnemen in de samenwerking Boer – Molenaar – Bakker / Bierbrouwer.

Loop vanuit de Bisschopsmolen de Stenenbrug uit en sla rechtsaf de Heidenstraat in. Neem de eerste straat links, de Witmakerstraat. Aan het einde van de Witmakerstraat gaat u weer links de Achter de Molen in. Ter hoogte van Achter de Molens 5 lag vroeger de Hertogsmolen. Al wat rest van deze molen is de oude gevelsteen, die in de stadswal is ingemetseld.

HERTOGSMOLEN

De Hertogsmolen duikt voor het eerst op in geschriften in het jaar 1122. De molen is dan nog in bezit van het Kapittel van Sint Servaas en fungeert als 'banmolen'.

Rond 1427 geven de geestelijken van Maastricht de "Hertogsmaltmoelen" aan de Gouverneurs en Meesters van het brouwersambt in pacht voor 14 mud rogge per jaar. Omstreeks 1445 worden de brouwers eigenaar van de molen. Ook dan blijft het een 'banmolen'. De brouwers moeten verplicht hun mout op deze molen laten malen en mout van elders invoeren is "op strenge straffe" verboden. In 1446 komt de molen in opspraak omdat men er ook graan maalt. Hierna vernemen we een lange tijd niets meer van de Hertogsmolen...

Bij een banmolen waren de ingezetenen van het Kapittel verplicht al hun graan op deze molen te laten malen. Bij overtreding werd het maalgoed in beslag genomen en bij herhaling was de kans groot dat ook het paard en wagen, voor vervoer, in beslag werden genomen.

In 1735 is de molen nog steeds eigendom van het brouwersgilde. De molen wordt geheel vernieuwd en aangepast aan de eisen van die tijd. In 1795 maakt Napoleon een eind aan de beschermde status van de gilden en ambachten. De molen wordt dan door de Franse bezetters in beslag genomen. Drie jaar later verkopen de Fransen de molen voor 350.000 Franse francs aan P.M.J. Lenaerts, in deze tijd ook bezitter van de Bisschopsmolen, en wordt de molen voor 450 gulden aangeslagen bij de belasting.

Een mud is een oude Nederlandse inhoudsmaat, en ongeveer 111,5 liter, de inhoud van een mud verschilde per plaats, tijd en per soort koopwaar. De mud of mud gezaaid is een oude oppervlakte maat die overeen komt met ongeveer 0,5 hectare. Oorspronkelijk stond het mud gelijk aan de hoeveelheid grond die men met een mud zaad kon inzaaien.

Omstreeks 1899 ruilt de eigenaar de molen met de gemeente Maastricht voor de Bongemolen. Een jaar later begint de sloop van de Hertogsmolen. Het enige wat nu nog rest is de gevelsteen met de afbeelding van het gildeteken van de Bierbrouwers. Deze steen is ingemetseld in het eerste stuk stadswal Achter de Molens, zo'n 100 meter verderop aan de rechterkant van de straat.

Loop langs de molen, naar het einde van Achter de Molens. Aan het einde van de straat ziet u aan de rechterkant van de straat een oud stuk stadswal. De steen die nog rest van de oorspronkelijke Hertogsmolen is hier ingemetseld.

Ga, rechts van de steen, het Kleine Grachtje in. Loop via de Ververhoek naar de Lenculenstraat en sla hier linksaf. Loop langs de Toneelacademie en ga de eerste weg links de Looiersgracht in. Steek de Looiersgracht over en loop de Bonnefanttenstraat in. Aan het eind van de Bonnefanttenstraat is de Heksenhoek. Op de plek waar nu het conservatorium van Maastricht ligt, lagen vroeger twee molens.

HEKSENHOEK

Op de plaats van het Maastrichtse Conservatorium lagen vroeger twee molens, de zogenaamde Weyermolens. Dit zijn de hoogst gelegen molens binnen de oude vesting van Maastricht. De vorm van het Conservatorium is exact gelijk aan de vorm van de molens destijds.

Op deze plek komt de Jeker de Maastrichtse vesting binnen bij de Zwarte Sluizen. In de Middeleeuwen is dit een belangrijke plek voor de waterverdeling over de drie Jekertakken (noordelijke, midden en zuidelijke tak). Het is in die tijd de taak van de molenaar om te zorgen voor een eerlijke waterverdeling. De stroomafwaarts wonende leerlooiers nemen producten af van de Weyermolens, de molens zorgen op hun beurt voor een watervoorraad als de leerlooiers moeten spoelen. De naam Weyer is een oude naam voor vijver.

Er is hier een ingemetseld beeldje te zien van een heks op een bezemsteel. Dit wil niet zeggen dat het hier gespookt heeft. De naam Heksenhoek is afkomstig van een vroegere eigenaar die Graaf van Hex was, een klein gehucht bij Tongeren.

WEYEROLIEMOLEN (MOLEN NR. 1)

In 1618 wordt deze molen waarschijnlijk gebruikt als oliemolen. Als de eigenaar overlijdt, verpachten de erfgenamen de molen voor 12 mud rogge per jaar. Als in 1665 de molen wordt uitgebreid met een tweede rad, stijgt de pachtsom naar 14 mud rogge en 90 gulden per jaar. Zo'n 80 jaar later, omstreeks 1745, doet de molen dienst als oliemolen. De pachtsom is dan 500 gulden en een kruik olie per jaar. De olie is bestemd voor de Godslampen in de kerken.

Op een dag in 1818 dienen enkele molenaars een klacht in bij de eigenaren van de Weyermolens. Uit een proces-verbaal blijkt dat de sluizen met 6,5 duim onrechtmatig zijn verhoogd. Hierdoor wordt water via de Zuidelijke Jekertak afgevoerd, waardoor het waterpeil zo hoog komt dat de waterraden van hun molens niet meer kunnen draaien.

In 1863 wordt de "Naamloze Maatschappij tot vervaardiging van fijn aardewerk en Ceramische voortbrengselen van alle soorten" opgericht, later bekend als Ceramique. Deze stichting verbouwt de molen. De molen doet daarna 120 jaar lang dienst als vernismolen. In 1935 wordt de gemeente Maastricht eigenaar van de molen. De gemeente verkoopt de molen nog datzelfde jaar, voor een symbolisch bedrag, aan de kunstenaar Charles Eyck. Het pand wordt dan erkend als monument. In 1958 verkoopt Charles Eyck zijn huis aan bouwvereniging "Ons Belang" te Maastricht. Een jaar later worden de restanten verbouwd tot woonhuis.

WEYERMEELMOLEN (MOLEN NR. 2)

Door verbouwingen en aanpassingen is er van het oorspronkelijke pand niet meer veel over. De degelijke bouw, dikke muren en de kleine raampjes in de vorm van schietgaten wijzen erop dat het geen gewoon molengebouw is geweest. Met name de schietgaten doen vermoeden dat het gebouw een wachthuisje was voor de verdediging van de wallen. Het is echter ook mogelijk dat de schietgaten een grapje zijn van een architect, die zo een beeld wilde geven van de bouw in vroegere tijden. De schietgaten wijzen immers in de richting van de stad en niet in de richting waar invaller kon worden verwacht.

Het juiste bouwjaar van de molen is niet bekend. De eerste vermelding is in 1464, de molen bestaat dan al enkele jaren en wordt gebruikt door gewantmakers (lakenwevers). Deze maken vooral ruwe weefsels zoals jute, zeildoek en vezels voor touwwerk, ook malen ze eikenschors voor de leerlooiers. In ieder geval wordt de molen in 1560 verkocht voor 2850 gulden.

In 1619 worden beide volmolens (molens 3 en 4) verkocht aan de heer Van Counvelt, met de verplichting dat hij de molens, die erg in verval zijn geraakt, opknappt. Drie jaar later, in 1622, komt hij zijn verplichtingen echter niet na en besluit de gemeente op zijn kosten de molen te repareren. Een jaar later overlijdt Counvelt.

In 1803 wordt de molen verkocht voor 3461 munten. De munteenheid is niet bekend. Dat is niet gewoon.

Bij de verkoop van goederen wordt in die tijd regelmatig geen muntsoort en notaris vermeld. Het betreft dan een onderhandse verkoop door de Franse bezetters. De meeste kopers stonden overigens op goede voet met de Franse bezetters, maar sommige kopers hoopten dat de Fransen spoedig zouden vertrekken om zo de afbraak van nijverheid te voorkomen.

In 1875 wordt één van de twee Weyermolens, gelegen aan de stadswal, afgebroken. De andere wordt gebruikt door Ceramique voor de bereiding van glazuur en vernis.

WEYERMEELMOLEN (MOLEN NR. 4)

Vanaf 1619 is deze molen in gebruik als meelmolen. Deze leidt lange tijd een rustig bestaan. In 1837 verkoopt de 43-jarige ondernemer Jan-Pieter Hanckar zijn oude molen (De Vief Köp) en koopt de Weyermolen 4 voor 5.891,52 gulden. Hij vestigt zijn lakenfabriek in de Weyermolens 3 en 4.

WEYERVOLMOLEN (MOLEN NR. 3)

In 1619 wordt Van Counvelt eigenaar van deze molen en de andere volmolen (molen 2). Als Counvelt in 1623 overlijdt, draagt zijn weduwe Elisabeth Bonten de molen over aan de Jezuïeten van de Sociëteit van Jezus. Tot 1770 heeft de molen daarna meerdere eigenaars en pachters. Deze worden in geen enkel geschrift bij naam genoemd, dit is een van de voorwaarden waaronder de Jezuïeten de molen hebben aanvaard. Omstreeks 1803 doet de molen dienst als graan- en oliemolen. De koopprijs van de molen is op dat moment 5.040 gulden. In 1837 doet Jan-Pieter Hanckar echter goede zaken. Hij koopt de Weyermolen 3 voor 3307,50 gulden.

De lakenindustrie beschikt in 1837 over mechanische weefgetouwen en heeft geen behoefte meer aan volmolens. Die komen daardoor massaal vrij of worden omgebouwd tot graanmolens. Dit verklaart de waardedaling van de volmolens.

In 1838 vraagt Jan-Pieter Hanckar de overheid om een voorschot van 35.000 gulden om een fabriek te beginnen die werkgelegenheid kan bieden aan 30 mensen. Om zijn voorschot snel af te betalen dient hij een verzoek in om te mogen leveren aan de Militaire Korpsen. Dit verzoek wordt toegewezen, maar nog geen twee jaar later verwoest een grote brand de fabriek. Die is dan nog nauwelijks bedrijfsklaar en blijkt niet verzekerd te zijn. Met de belofte dat hij het pand zal verzekeren, krijgt Hanckar een nieuw voorschot van 50.000 gulden. Hij bouwt zijn fabriek opnieuw op en in 1841 is die bedrijfsklaar en verzekerd voor 70.000 gulden. De fabriek biedt werkgelegenheid aan 40 mensen. Jan-Pieter Hackar overlijdt in 1866 op 71-jarige leeftijd. In 1870 houdt de lakenfabriek op te bestaan en wordt de fabriek openbaar verkocht.

Jan-Pieter Hanckar wordt gezien als een van de grondleggers van de Maastrichtse industrie in de negentiende eeuw. Hij voert in zijn tijd vele processen tegen de gemeente over de verdeling van de watertoevoer en het waterpeil bij zijn molens. Vaak met succes. Zo vernieuwt de gemeente in 1860 op zijn verzoek de sluizen. Ook laat Hanckar op eigen kosten bij alle molens in de stad peiltekens zetten voor een eerlijke verdeling van de watertoevoer. Deze 'eerlijke verdeling' wordt gemaakt met oog op het belang van de molens voor de gemeente Maastricht.

In 1870 koopt Jacob Dolk, die meerdere molens in de stad bezit, de fabriekspanden van Hanckar. Hij verhuurt ze aan “Banque Industriële et Commercial de Liège” die er een behangselfabriek wil vestigen. In 1877 wordt een nieuw waterrad geplaatst in de molen met een doorsnee van vijf meter en ook worden de sluiswerken aangepast. In 1959 worden de Weyervolmolens verkocht aan de gemeente. In 1962 maakt het molencomplex plaats voor het Conservatorium.

Loop over de Jekerbrug en ga meteen naar rechts het kleine Heksenstraatje in richting de stadswal. Neem de trap tussen de woonhuizen omhoog. U staat nu op de Stadswal van Maastricht. Sla linksaf en loop naar het einde van de Stadswal en neem de trap naar beneden. U staat nu op de hoek van de Zwingelput en Nieuwhofstraat. Loop door de Zwingelput naar de Grote Looiersstraat. Dwars door deze straat liep vroeger de Jeker. Op deze plek lagen toen de Aldemolen en de Queern. De rivier is verlegd en ook de molens zijn verdwenen.

ALDEMOLEN EN DE QUEERN

Tot ongeveer 1900 heeft de Jeker door de Grote Looiersstraat gestroomd en lagen Aldemolen en de Queernmolen aan het water in het midden van de straat.

DE QUEERN

De Queern is ouder dan de Aldemolen en wordt al in 1264 gepacht. De naam verwijst naar de handmolen die vroeger voor eigen gebruik in veel huishoudens aanwezig was. Het molengebouw bestaat uit twee ruimten: een ruimte waarin de lakens van zeemleer worden bewerkt en een andere ruimte waar de looiers eikenschors malen. Rond 1300 wordt een groot deel van de looierswerkzaamheden verplaatst naar een andere molen.

Rond 1579 komt de productie van zeemleer in zwaar weer. De molen raakt in verval. De laatste restanten van het fabrieksgedeelte worden in 1635 ontruimd om plaats te maken voor bebouwing. Pas in 1796 wordt het molengedeelte helemaal afgebroken, als de middentak van de Jeker gedempt wordt. Het gebouw maakt daarvoor nog een tijd deel uit van de Aldemolen.

In de looierij werden eikenhouten kuipen half ingegraven in de grond. De kuipen werden gevuld met eikenschors en water waarin de huiden werden gehangen. Na het drogen konden de huiden daarna niet meer bederven.

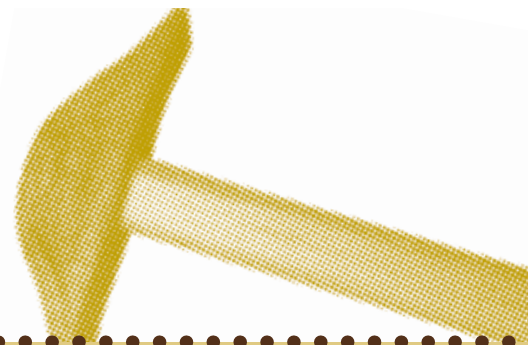
ALDEMOLEN

Ook de Aldemolen lag in de Grote Looiersstraat aan de westzijde en is in 1264 al in bezit van lakenwevers. Rond 1557 is de productie van de leerlooiers op zijn hoogtepunt. Dat jaar verwerken de 51 leerlooiers 1600 mud schors.

In 1579 hebben de looiers vijf molens, waarvan de meeste in pacht. Na deze tijd wordt er lang niets vernomen van de looimolens. In 1785 produceren 32 leerlooiers 670 mud schors per jaar. Tien jaar later heffen de Fransen het looiersambacht op.

In 1805 word de molen verkocht voor 3.461,06 Franse francs en moeten de looiers individueel werken. In 1857 koopt "Gebr. Coopman leerhandelaren" de molen. Het bedrijf gaat echter failliet in 1869. De molen wordt voor 4.050 gulden aangewezen aan de gemeente die de molen en het huis in 1873 laat slopen.

Aan het einde van de Grote Looiersstraat slaat u rechtsaf de Kleine Looiersstraat in. Aan de rechterkant van deze straat lag ooit de Bongemolen. Er staan nu woonhuizen.

BONGEMOLEN

De Bongemolen wordt voor het eerst genoemd in 1367 en droeg toen de naam Stevenmolen. Na het overlijden van Heinrich van Heer, kanunnik van Sint Servaas worden de molen en al zijn andere bezittingen door zijn erfgenamen verkocht. In een brief over de verkoop van de erfenis wordt de molen omschreven als “tot sente Peter aen dat cleyn portke opten Aldenhoeff”.

Pas later, in 1580, krijgt de molen de naam “de Bong” en doet ook dienst als schorsmolen. De prijs voor het malen varieert van 6 tot 12 stuivers per mud eikenschors. De molen beschikt dan over twee waterraden; een schorsmolen en de andere graanmolen.

In 1620 koopt Gieles Loyaen, een van de belangrijkste leerlooiers van Maastricht, de Bongemolen. Als betaling heeft hij de keus tussen 1450 Brabantse guldens of een halve bunder (oude oppervlaktemaat) land in Vlijtingen. In de 200 jaar daarna wordt de molen meerdere malen verkocht en worden er vele verschillende producten gemalen, zoals suiker, harde donkerbruine suiker en cichorei.

Er ontstaan vaak problemen over de waterverdeling. De Schout besluit dan dat de molens op de Sint Pietersoever op even dagen mogen malen en de overige op stadsoever op oneven dagen mogen malen.

In 1879 wordt de molen gekocht door Hubertus Becker (destijds ook eigenaar van de Leeuwenmolen). Deze sloopt het binnenwerk en gebruikt het pand voor opslag. Een aantal jaren later koopt de gemeente Maastricht het pand.

Loop naar het einde van de Kleine Looiersstraat richting de Sint Pieterstraat. Rechts aan de overkant van de straat (Sint Pieterstraat 31) ziet u een doorgang. Loop door de poort. U bent nu bij de Clemenshoek. Hier stonden vroeger drie molens.

CLEMENSHOEK

Van de Onderste Neustadmolen zijn alleen de asgaten nog te zien, van Overste Neustadmolen staat het pand er nog en op één rad uitgezonderd staat de Leeuwenmolen er nog in zijn geheel.

DE ONDERSTE NEUSTADMOLEN

De molen bestaat al enige jaren voor de eerste vermelding in 1570. Het Looiersambacht koopt in dit jaar de molen van twee leerlooiers voor 1700 gulden. In 1797 doet de molen dienst als graanmolen en wordt verkocht door de Domeinen.

In 1839 wordt Jacob Nijpels uit Roermond eigenaar van de molen, die de molen in 1853 verkoopt aan de "Vereniging van Vrouwen tot bevordering van het huiselijk geluk" uit Heythuizen.

De molenaar is Cornelus Froquet, die vijf jaar later ook eigenaar wordt van de molen. In 1897 worden de molen, het huis en het erf met de inmiddels door het Armbestuur gebouwde school een parochiecomplex. Een jaar later wordt de molen afgebroken waarmee de laatste molen op de middentak van de Jeker verdwijnt. Korte tijd erna, in 1908, wordt de middentak gedempt.

DE OVERSTE NEUSTADMOLEN

Deze molen werd ook wel de Aldenhofmolen of Hofkensmolen genoemd. De molen bestaat niet meer, maar in de muur tegenover het waterrad van de Leeuwenmolen ziet u nog twee ronden ramen met hardstenen omlijsting; hier lagen ooit de vier raderen.

In 1570 staat de molen onder de naam Aldenhofmolen ingeschreven als bezit van het looiersambacht. De molen heeft op dat moment dezelfde eigenaren als de Onderste Neustadmolen.

Rogge diende vroeger niet alleen als voedsel. Roggemeel en roggestro werden ook gebruikt voor metselen en stukadoren.

In 1612 wordt de molen verpacht als graanmolen voor de prijs van 3 gulden per week.

In 1625 wordt de molen opnieuw verpacht voor 20 mud rogge per jaar. De looiers, die nog steeds eigenaar zijn, krijgen door deze verpachting graan en meel voor eigen verbruik.

De concurrentie vanuit Luik is te groot en de looiersnijverheid loopt terug. De looiers beschikken ook al over de Queern, de Onderste Neustadmolen en over een schipmolen, dus het Looiersambacht besluit de molen in 1646 te verkopen. In de 200 jaar daarna wordt de molen verschillende malen gekocht en verkocht. Uiteindelijk wordt de molen nog een tijd gebruikt voor opslag en daarna afgebroken.

DE LEEUWENMOLEN OF MOLEN VAN CLEMENS

Deze molen is een van de bedrijvigste molens die Maastricht gekend heeft. Wanneer de molen is gebouwd, is moeilijk te achterhalen. Schattingen lopen uiteen van 1426 tot 1740. De molen wordt vaak afgebroken en weer opnieuw opgebouwd. In 1694 is de molen in ieder geval herbouwd, de jaarcijfers zijn nog zichtbaar op het huidige molengebouw. Ook wisselt de molen vaak van eigenaar. Enkele eigenaars bezitten de molen slechts enige maanden. Waarom zo kort is niet bekend. Verondersteld wordt dat het een manier was om de belasting te ontduiken. Maar misschien heeft het ook te maken met dreigende onlusten met onze zuiderburen.

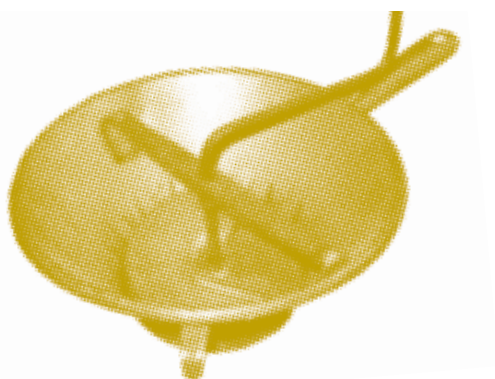
Rond 1840 wordt de molen verkocht. De verkoper is de Armentafel der Hoofdkerk van Sint Servaas te Maastricht. Opvallend, omdat de molen op het gebied van de Parochie van Onze Lieve Vrouwe staat. In 1899 geeft de gemeente Maastricht de molen aan de familie Clemens in ruil

voor de Hertogsmolen, die dan gesloopt wordt. Een jaar later wordt het inwendige houtwerk vervangen door een gietijzeren maalwerk. Het metalen rad met houten schoepen heeft dan een diameter van 6,7 meter en een breedte van 1,55 meter, wat voor die tijd erg modern en uitgebreid is. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog levert de molen nog goede prestaties en een ongekend hoge productie. Enkele jaren na de oorlog krijgt de molen steeds meer concurrentie van metaalfabrieken. In 1956 wordt de molen stopgezet. Het gebouw dient dan nog enkele jaren voor opslag. Uiteindelijk wordt ook het binnenwerk gesloopt. In 1962 zijn er plannen om de molen op te bouwen om elektriciteit op te wekken. Het blijft echter bij plannen. Tegenwoordig is de Leeuwmolen een riant herenhuis.

Molenaar Clemens was niet vies van een grapje. Hij bezat een Harley Davidson en is ooit, met de pikzwarte knecht van de kolenboer, een ritje gaan maken naar Luik waar iedereen dacht dat zwarte Piet achterop de moter zat.

Loop naar de Jeker en ga stroomafwaarts (links) richting de sluis. Steek de sluis over, sla linksaf en loop richting de Begijnenstraat. Ga hier naar links richting de brug over de Jeker. U staat nu bij De Vief Köp. Het pand waarin de molen was gevestigd staat er nog, alleen het molenrad is afgebroken.

DE VIEF KÖP

Deze molen staat bekend onder veel verschillende namen: molen van Plaumen, Begijnenmolen, Sulsmolen en de Andries Ghijsenmolen. De meest gebruikte en bekendste naam is De Vief Köp.

Dubbele namen voor molens komt vaker voor omdat vele molens dubbelfuncties hadden of worden vernoemd naar hun eigenaar. De naam is ontstaan doordat in de 80 jarige oorlog vijf belangrijke Maastrichtenaren door de Spanjaarden, bij de Helpoort zijn opgehangen.

De molen wordt voor het eerste vermeld in 1369. De molen heeft dan de naam Sulsmolen, is eigendom van de familie Sul en doet de komende 150 jaar dienst als vol- en looiersmolen. In 1530 wordt de molen gesloopt en door de gemeente opnieuw opgebouwd. Zo'n 30 jaar later wordt de molen verbouwd tot oliemolen. In 1630 erft Jan Plaumen de molen. De molen is dan in verval geraakt en moet gerepareerd worden; de waarde van de restanten wordt geschat op 500 gulden. Omstreeks 1816 wordt de molen gekocht door Jan-Pieter Hanckar, dan 24 jaar oud. Hij vestigt hier een lakenfabriek. Enkele jaren later vraagt Hanckar om een voorschot van 20.000 gulden om zijn fabriek uit te breiden. Hij stuurt zelfs enige monsters op om de uitstekende kwaliteit van zijn product aan te tonen. In 1840 is deze molen te klein en verhuist Hanckar zijn bedrijf naar de Heksenhoek. Hij verkoopt het hele complex aan Lemaire, die dan ook eigenaar is van de Bisschopsmolen. Lemaire verpacht de molen voor 600 gulden per jaar aan een vermicelli-fabrikant. In 1875 wordt het tweede rad gesloopt, de molen heeft dan enkele jaren dienst gedaan als schorsmolen, run- en moutmolen, graanmolen en looiersmolen en wordt hiervoor telkens verbouwd. In 1908 neemt de gemeente de molen over. De sluizen en het maalwerk worden gesloopt en de gebouwen worden omgebouwd tot woonhuis.

Steek de Begijnenstraat over en loop door het park richting de ruïne. Bij de oude stadswal gaat u naar rechts. Aan de rechterkant ziet u het Pesthuis.

PESTHUIS, VOORHEEN POLVERMOLEN VAN DUYSTERS

De Polvermolen, een papiermolen, lag vroeger op de plaats waar nu het Pesthuis staat. De oorspronkelijke papiermolen maakt deel uit van hetzelfde gebouw als de kruitmolen. Na de eerste vermelding van deze molen in 1546 wordt er lange tijd niets van vernomen. Een salpeterfabrikant verzoekt in 1546 het stadsbestuur om “eene cruytmoelen te setten aen die Reyk buiten de stadsmoer aldair die Jeker indie Maeze komt”. Rond 1600 is Hendrik Duysters eigenaar van de Polvermolen en gebruikt deze voor de productie van buskruit. In 1626 biedt hij zijn molen te koop aan voor 3500 gulden. Maar de koop wordt ongedaan gemaakt en Duysters blijft eigenaar. De molen krijgt dan wel een nieuw binnenwerk.

In 1648 willen de Maastrichtse raadsleden de molen verplaatsen vanwege het explosiegevaar van buskruit. Of dit ook gebeurt, is nergens terug te vinden. Nadat de molen enkele jaren stil ligt, wordt deze in 1656 gekocht door de Staat der Nederlanden en weer in gebruik genomen. In 1733 vindt er een ernstige explosie plaats en wordt een groot gedeelte van de molen verwoest. De molen wordt slechts gedeeltelijk hersteld en lange tijd gebruikt als stadsmagazijn. In 1774 wordt de molen gekocht door Mr. Willem Frederik de Jacobi die er een papiermolen van maakt.

PAPIERMOLEN 'T ANCKER

Deze molen wordt in 1546 gebouwd als “poeiermolen”. Zo'n 30 jaar later, in 1575, wordt de molen omgebouwd tot Plijstmolen. Een Plijstmolen is een molen voor het vermalen van harde Luikse kluitkalk voor metselspecie en stukadoorskalk. Tot 1600 wordt er ook eikenschors, salpeter en verfhout voor schilders gemalen. In 1718 verpacht de Raad der State de molen aan Jean Beranger voor het malen van graan. Na de dood van Beranger wordt de molen niet meer gebruikt en raakt in verval. Vlak daarna koopt Willem Frederik de Jacobi ook deze molen, breekt ze af en bouwt een nieuwe papiermolen op de plaats waar de Polvermolen en 't Ancker stonden. Dit gebouw is tot op heden bekend als het Peshoes (Pesthuis). In 1774 begint hier de productie van papier. Maar het gebouw wordt al snel te klein en de eigenaar verzoekt het stadsbestuur om uitbreiding. De gemeente besluit daarop een deel van het stadslantaarnmagazijn af te staan.

Als watermerk gebruikt Willem Frederik de Jacobi een rond wapen, gedekt met een Koningskroon. In het schild staat een Bataafse Leeuw afgebeeld met een pijlenbundel, lans en vrijheidshoed.

Loop over De Boompjes, langs de Maas, naar de Graanmarkt. Aan de Maas lagen vroeger de Schipmolens. Al deze molens zijn nu verdwenen.

SCHIPMOLENS

Veel mensen zijn niet bekend met het bestaan van drijvende schipmolens. De toepassing van deze molens gaat terug naar de tijd van de Romeinen. Een Romeinse bouwkundige kwam op het idee om molenassen en molenstenen op platte schepen te plaatsen. De stroming van de rivier zorgde voor de aandrijving van de molens. In de Bisschopsmolen kunt u schaalmodellen van deze schipmolens bezichtigen

Uit oude documenten blijkt dat er in 1392 al schipmolens in Stockheim (Dilsen-Stokkem) zijn, zo'n 20 kilometer boven Maastricht. De eerste schipmolens op de Maas in Maastricht worden gevonden in 1392. De molenaars moeten een half mud rogge waterrecht betalen.

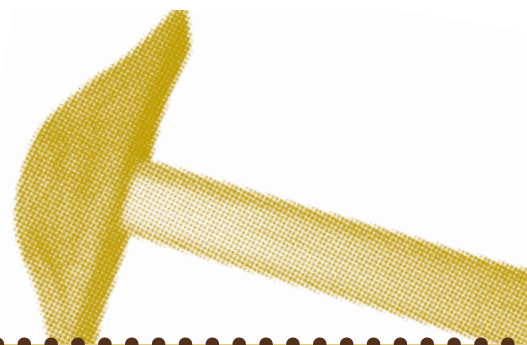
Het aantal schipmolens in Maastricht verandert regelmatig. Rond 1400 drijven er acht molens op de Maas en in 1403 zijn het er nog maar vijf. In 1439 zijn het er weer tien en in 1520 maar vier. Dit komt ook omdat er regelmatig schipmolens verloren gaan als de Maas bevroor of als er plotseling hoogwater optrad.

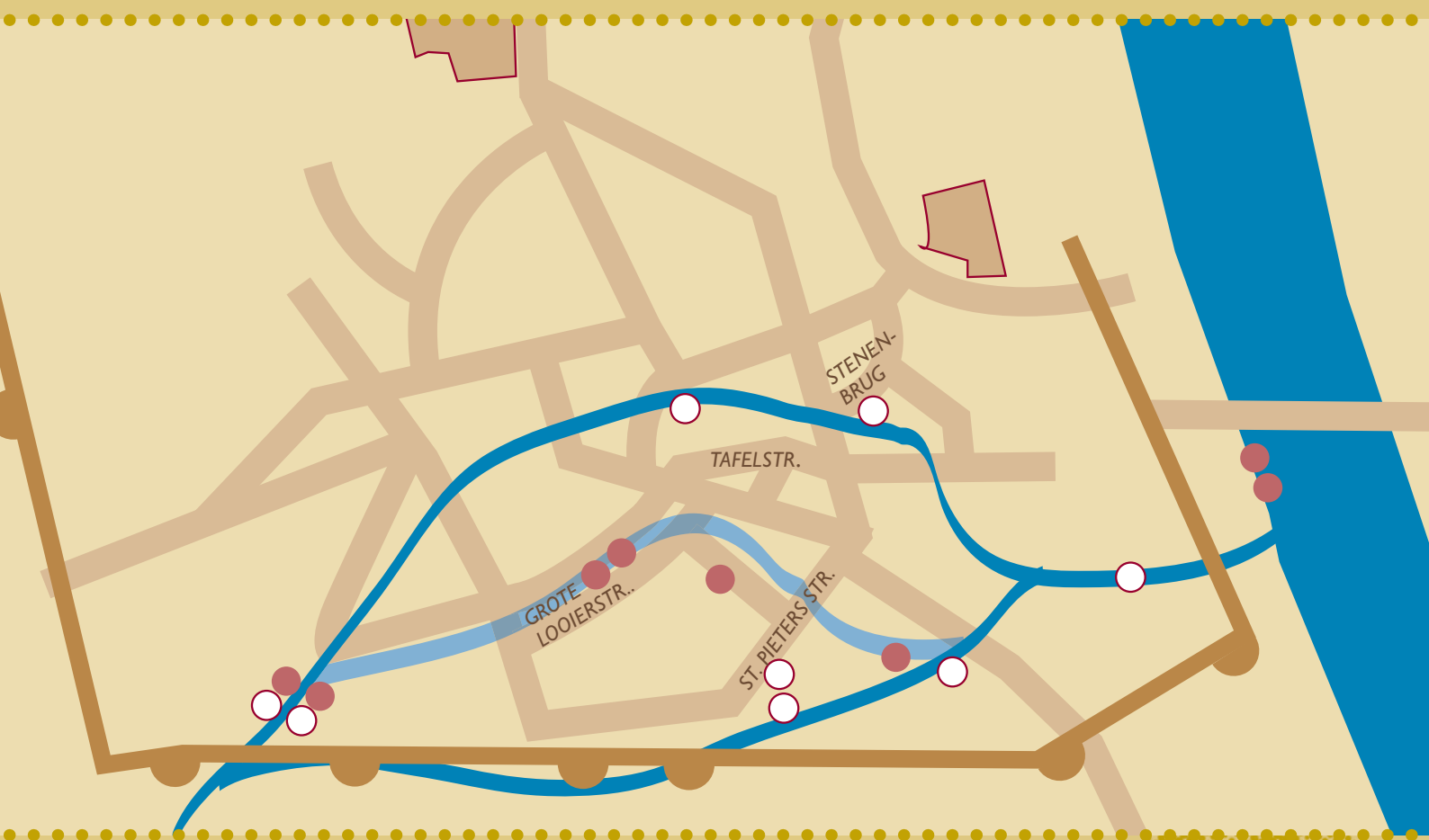
Het is lange tijd stil rond de schipmolens. Af en toe zijn er conflicten over het wegnemen van de stroom. Dit komt voor als de molens voor reparatie dwars op de stroming worden gelegd. Hierdoor krijgen stroomafwaarts gelegen molens minder stroming en ontstaan er soms draaikolken in het water.

1634 is een rampjaar voor de schipmolens. Dan breekt de gemeente Maastricht, in opdracht van het Militaire gezag, de bok af. De bok was nodig voor demontage van de schipmolen bij hoog water. Dit heeft grote gevolgen die winter. Er drijven vijf molens weg, twee daarvan kunnen later weer worden opgehaald. Een jaar later drijven nog meer molens weg en bleven er slechts twee over. De gemeente stelt dat jaar materialen ter beschikking voor de bouw van een nieuwe bok.

In 1705 worden de laatste schipmolens afgebroken. Het dichtslibben van de linkerkant van de Maas tussen het Sint Antoniuseiland en de westoever is de vermoedelijke reden.

Loop over de Graanmolen in de richting van het Onze Lieve Vrouwe-plein en neem de tweede afslag links, de Sint Bernardusstraat in. Sla aan het einde van de straat rechtsaf de Oude Minderbroedersstraat in. Zo'n 20 meter vóór het einde van de straat kunt u rechtsaf de Bisschopsmolengang in. U bent weer terug bij de Bisschopsmolen.

- bestaande molens
- molens die in het verleden hier gevestigd waren

Deze wandeltocht wordt georganiseerd in samenwerking met:
Provincie Limburg, platteland in uitvoering, de Bisschopsmolen en Kollenberg Culinaire

provincie limburg

